

Resocializace

Tento termín (společně s ostatními v titulku kapitoly) je dnes již víceméně pracovním názvem

pro naplňování podstaty tzv. **programů zacházení**, jenž jsou v zákoně č. 169/1999 Sb. tímto význačným pojmem zastřešeny. Jak v praxi tak i pro studijní účely je však penitenciaristy stále doporučováno s těmito pojmy pracovat.

V širší podobě se v případě resocializace hovoří o zbavování se zažitých návyků a vzorců chování, které se v kontextu nových a významných změn v životě člověka stávají nepotřebnými a do značné míry komplikujícími novou životní situací. Současně však musí nastoupit vzorce nové, které jsou této situaci adekvátní. Kontext přechodu z vězení po odpykání trestu do občanského života je pro tento text zásadní – platí to však i v jiných podmínkách, kdy dochází k významným životním proměnám: při uzavření manželství, nástupu na vojenskou službu či do nového zaměstnání.

Mařádek uvádí, že resocializace je složitým procesem nápravy a převýchovy, ale i změnou vadné socializace. V penitenciárních podmínkách se resocializace nazývá též korektivní socializací, či penitenciární socializací, aby se odlišila od resocializace u jedinců sice s poruchami socializace, které však neměly za následek páchání trestné činnosti.

Úzus, který panuje v rámci této problematiky, je pokus o komplexní změnu osobnosti vězně, jenž by znamenala, že takový jedinec by se zdržel v budoucnosti antisociálního jednání a počal svou existenci řídit společenskými normami, tedy již s vyloučením další trestné činnosti. Tento zjevně náročný cíl směřující k celkové změně osobnosti ve smyslu psychologického rozvoje však musí být individuálně korigován do té míry, aby se dosáhlo alespoň změn motivů, postojů či případně vlastností charakteru. Neplatí tedy rozhodně „všechno nebo nic“. Mařádek tento stav definuje také jako „nic menšího, než připravenost propuštěného vězně k plnění běžných sociálních rolí řadových občanů, tj. pracovat, žít se vlastní prací, starat se o jiné a nevrátit se do původní kriminální skupiny“.

Měřit účinky resocializace je v nejhrubějších rysech relativně snadné. Základním indikátorem je „návrtnost“ vězňů zpět do výkonu trestu odnětí svobody, jinými slovy jak vysoká je jejich recidiva. Komplexně zpracovaná studie, jež by na tuto otázku dokázala odpovědět, není k dispozici – hypotéza o její nepřilíš vysoké úspěšnosti je však v odborných kruzích často zmiňována.

Na celkovém procesu resocializace jedince se podílí nejen přímé působení „pomáhajících“ odborníků ve výkonu trestu, ale veškerá zkušenost pachatele trestného činu, která se váže již k

jeho dopadení, následnému vyšetřování a souzení. Logiku má tak i výrok, že všichni zaměstnanci věznice (tedy nejen ti, kteří to mají v přímém popisu práce) se svým jednáním podílí na výsledném resocializačním efektu.

Reintegrace

Tento pojem je velmi úzce spjat s výše popsaným. Alespoň zčásti úspěšná resocializace by měla v konečném výsledku vést ke zpětné integraci pachatele do většinové společnosti – tedy té, ze které se sám vyčlenil tím, že závažně přestupoval její normy. Často se však stává, že tento proces je ve finální fázi ztížen odmítáním ze strany majority, jež je k „polepšení“, k němuž by mělo v průběhu výkonu trestu dojít, skeptická a o sociální inkluzi takového jedince nejeví zájem. „Zázemí“ mu naopak velmi často nabízí původní kriminální subkultura.

Mnohdy tak dochází k velmi složitým situacím při rozhodování se, zda-li udržet úspěšně nastartovaný životní směr, či se z něj opět (společensky nežádoucím způsobem) vychýlit.

Mařádek (2005, s. 94) popisuje tuto situaci takto: „Propuštěncův stav se dá označit ocitnutím se v začarovaném kruhu. Tam, kde se měl sociálně integrovat ho nechtějí a tam, kde by se neměl sociálně integrovat, ho naopak chtějí a navíc si přináší po propuštění s sebou další negativní reintegraci (ve smyslu jeho nedávného pobytu ve vězeňské subkultuře)“.

Autor dále uvádí, že jedinou možností jak se skutečně připravit na úspěšnou reintegraci je pravděpodobně pouze modelové osvojování dosahování pozitivních efektů v malé skupině spoluvězňů. Musí však jít o výběr obdobně motivovaných a nikoliv potencionálně recidivujících jednotlivců. Tento způsob socioterapie zažitý v penitenciární praxi některých vyspělých západoevropských zemí je u nás teprve v počátcích své realizace a doposud se mu systematicky věnují jen někteří nadšení psychologové a sociální pracovníci.

Reedukace

I tento pojem je velmi blízký dvěma předcházejícím. V jejich společné hierarchii zdánlivě méně složitý, neboť v případě reedukace a tedy převýchovy se jedná o dílčí součást komplexnějších jevů reintegrace a resocializace. Jedná se o použití speciálních pedagogických prostředků, jejichž cílem je převychovat nedostatečně či nesprávně vychovaného jedince.

Mařádek k vyjádření tohoto pojmu použil zajímavou metaforu: „Převýchova je rekonstrukcí špatně postaveného domu. Tento dům rekonstruujeme někdy pouze výměnou oken, střechy či dílčí přestavbou, ale velmi často dokonce jeho zbouráním či novým postavením od samotných základů. Nežádá je nutné přestavět samotné základy. Z jednoduché analogie plyne, že převýchova je vždy obtížnější než výchova. Převýchovou musíme rozbít staré a na nových základech vybudovat nové.“

Tato ilustrace napovídá, že se rozhodně nejedná o jednoduchý proces s předem daným výsledkem. Naopak, aby se výsledky alespoň dílčím způsobem dostavily, je nutné postavit strategii na individuálním přístupu plného trpělivosti.

Náprava

Pojem dnes již v odborné penitenciární praxi příliš neužívaný. Je spojován s obdobím socialistického vězeňství, kdy dnes již neplatný zákon o výkonu trestu odnětí svobody definoval nápravně výchovnou činnost jako *souhrn působení zvláštních výchovných postupů, kulturně výchovné práce, pracovní výchovy a stanoveného pořádku a kázně v místech, ve kterých se trest odnětí svobody vykonává*.

Mařádek **nápravu** dává do spojitosti s výše uvedenými a z pohledu moderní penologie relevantnějšími pojmy: „...v penitenciární oblasti bývá náprava vyčleněna pro odstraňování dílčích nedostatků v chování a jednání či celkové socializaci. Pro odstraňování závažnějších poruch se používá pojmu převýchova (reedukace). Konkrétně: náprava by se týkala osob s deficitní socializací a převýchova osob s deviantní socializací.“
V současné době se jedná o pojem spíše pracovní, který má v této hierarchii „transformačních“ penologických pojmů nejnižší postavení.

Meritum odborné terminologie v zacházení s odsouzenými osobami je klíčovou kompetencí pracovníků ve Vězeňské službě ČR. Zejména pak těch, jejichž náplň práce přímo souvisí s naplňováním cíle moderního vězeňství, kterým je snaha o komplexní změnu osobnosti pachatelů trestné činnosti.

Reintegrace, resocializace, reedukace a náprava jsou dnes užívány víceméně jako pojmy pracovní, které zastřešuje novější pojem „zacházení s vězni“. Přesto je penitenciariсты doporučováno s nimi jak v oblasti praxe, tak i teorie pracovat - nutné je zejména jejich pochopení ve smyslu vzájemné odlišnosti a současně i velmi důležité kompatibility.